

De Meester spreekt nu eindelijk Nederlands

De gesprekken is een eeuwenoude tekst waarin uitspraken en gesprekken staan opgetekend van de Chinese leermeester Confucius (551–479 v.Chr.) en zijn volgelingen. Dit invloedrijke werk is al in tal van talen vertaald, soms zelfs meer dan eens in dezelfde taal, maar het Nederlands moest het tot nog toe doen met gedeeltelijke vertalingen of vertalingen via een andere taal. De tekst is nu voor het eerst in zijn volledigheid vanuit het Klassiek Chinees naar het Nederlands omgezet door de sinoloog Kristofer Schipper, die eerder al de filosofische werken *Zhuang Zi* en *Lao Zi* vertaalde. Hij voegde er een uitgebreide toelichting aan toe en een vertaling van de oudste biografie van Confucius.

De hoofdfiguur in *De gesprekken* is Confucius en zijn naam prijkt dan ook fier op de kaft. Dat wil echter niet zeggen dat hij de tekst zelf heeft geschreven. Er zijn aanwijzingen dat deze pas lang na zijn dood is samengesteld en in hoeverre dit een waarheidsgetrouwe weergave is van de uitspraken en gesprekken van Confucius, moet onduidelijk blijven. De oudste bewaard gebleven manuscripten zijn gevonden in graftomben die dateren van ongeveer 50 v.Chr. De tekst op deze aaneengeregen bamboelatjes (destijds wellicht meebegraven als leesvoer voor de overledene in het hiernamaals) lijkt al de definitieve tekstuele vorm van *de Gesprekken* weer te geven. Historische bronnen vermelden dat *De gesprekken* al een eeuw eerder alom werd bewonderd, wat doet vermoeden dat de tekst toen al min of meer de huidige vorm had. Een oude legende vertelt dat

er omstreeks 150 v.Chr. bij een verbouwing van het huis waar Confucius vroeger had gewoond een afschrift van de tekst zou zijn gevonden, geschreven in een archaïsch handschrift en dus heel oud. Schipper lijkt dit voor waar aan te nemen en veronderstelt dat *De gesprekken* gebaseerd is op mondelinge en schriftelijke overleveringen in de familie van Confucius. Dat is mogelijk, maar hard bewijs ontbreekt. Het bestaande bewijs stelt ons dus in staat om *De gesprekken* met enige zekerheid terug te leiden tot ongeveer 150 v.Chr. (meer dan drie eeuwen na de dood van Confucius!), maar nog verder terug in de tijd tasten we in het duister.

Schipper noemt *De gesprekken* een intellectueel en geestelijk portret van een mens. De tekst geeft Confucius inderdaad weer als mens en toont ons wat hij dacht, zei, deed, enzovoort. Om de mens Confucius geloofwaardig te maken, neem ik aan, kiest Schipper voor een vlotte vertaling. Wanneer de Meester bijvoorbeeld een uitspraak doet die overeenkomt met de Gulden Regel, dan wordt dat bij Schipper ‘wat jij zelf niet wilt ondergaan, doe dat ook anderen niet aan’. Hij legt Confucius dus niet ‘wat gij niet wilt dat u geschiedt’ in de mond, want dat zou de Meester nodeloos oubollig maken. Oubolligheid is ook ver te zoeken in de passage waarin Zilu, een trouwe maar ongemanierde volgeling, meent dat Confucius’ voorstellen voor een beter staatsbestuur omslachtig zijn en uitroept: ‘Hoe is het mogelijk! Wat een omweg maakt ul’, waarop de Meester hem op niet mis te verstane wijze van

repliek dient: ‘Wat ben je toch een pummel!’ Voorts laat Schipper blijken dat Confucius niet gespeend was van gevoel voor humor, bijvoorbeeld wanneer een dorpeling niet begrijpt waarom Confucius toch zo beroemd is (hij blinkt immers niet uit in vechtkunst of sport) en Confucius kalmpjes opmerkt: ‘Wat zal ik oppakken? Wagenrennen? Boogschieten? Ik denk dat ik maar ga wagenrennen.’ Confucius was dus geen teruggetrokken kamergeleerde, maar iemand die vol in het leven stond, en dat komt in deze vertaling goed naar voren.

Niet alle vertaalkeuzes zijn overigens even geslaagd. Zo spreekt de tekst over de Weg, door Schipper helder omschreven als ‘een samenhangend geheel van ethische leefregels voor ieder mens afzonderlijk en voor de samenleving in haar geheel’. Soms verwijst de tekst naar de Weg met het persoonlijk voornaamwoord van de derde persoon *zhi*, dat zowel mannelijk, vrouwelijk als onzijdig kan zijn, en zowel enkelvoud als meervoud. Schipper vertaalt *zhi* de ene keer als ‘het’, zoals in ‘Het volk kan ertoe gebracht worden het te volgen’, en de andere keer als ‘Hem’, dat vooral met hoofdletter een welhaast christelijke interpretatie oplevert: ‘Hem kennen is minder goed dan van Hem houden. Van Hem houden is minder goed dan vreugde in Hem vinden.’ Deze vertaling is opvallend, want Confucius’ uitspraak had evengoed overgezet kunnen worden als: ‘Ervan weten is minder goed dan ervan houden; ervan houden is minder goed dan er vreugde in scheppen.’

Gelukkig geeft Schipper ook cultuurhistorische achtergrondinformatie en daarnaast uitleg over de uitspraak van Chinese woorden, over de grammatica van het Klassiek Chinees om zijn vertaalkeuzes te verduidelijken, en soms biedt hij zelfs alternatieve interpretaties wanneer de

oorspronkelijke tekst niet geheel helder is. Want hoe goed een vertaling van *De gesprekken* ook is, om het boek echt te kunnen waarderen is kennis nodig van de tijd van Confucius, de omgeving waarin hij leefde, de mensen die hij kende, de taal die hij sprak, enzovoort. Zo luidt één uitspraak van Confucius: ‘Yong kan op de troon worden gezet.’ Meer zegt de Meester hier niet. Schipper legt dan uit dat Yong een leerling was van eenvoudige komaf, die medemenselijk was maar niet goed uit zijn woorden kon komen. Zo moet een heerser dus blijkbaar zijn (geen mooi-prater, maar een mensenvriend) volgens Confucius, die hiermee tevens lijkt te beweren dat iemands heerschappij niet gebaseerd zou moeten zijn op afkomst, maar op innerlijke kracht en moreel gezag. Een andere op het eerste gezicht merkwaardige uitspraak van Confucius stelt dat ‘offeren’ hetzelfde is als ‘aanwezig zijn’. Wat dit betekent wordt pas duidelijk wanneer Schipper uitlegt dat de oorspronkelijke woorden in de tijd van Confucius op vrijwel dezelfde wijze werden uitgesproken. Voor Confucius bestond er dus een klankverband dat moeilijk in vertaling kan worden uitgedrukt, zoals ‘meten is weten, gissen is missen’ sterker klinkt in het Nederlands dan in een Chinese vertaling.

In het oude China werden ‘heilige’ geschriften zoals *De gesprekken* doorgaans gelezen in de uitleg van een commentator, zonder wiens duiding de tekst soms lastig te begrijpen was. Schipper plaatst zich in deze lange traditie. Door zijn levendige vertaling en uitvoerige toelichting hebben Nederlandstalige lezers nu eindelijk toegang tot de uitspraken en gesprekken van Confucius.

Confucius: De Gesprekken. Vertaald door Kristofer Schipper. Amsterdam/Antwerpen: Uitgeverij Augustus, 2014.